Людський рух, чорне озеро, куди з силою звалилася каменюка, кругами стелиться і при берегах стихає. Все довкола висловлює смертну скуку. Засвічую світло і кладу перед собою одну з тих книжок, які співають невмовкаючу хвалу богам Сикстини, усі скарлатні квітки вирію приносять до ніг аспазій і золотий диск нової розкоші кидають у простір світу, як стрілу весняного грому.

Стежками, киненими крізь болота, лунає ритм тяжкої ходи. Є на ній наголос бездонного смутку. Чую чийсь визов тьмі, розлитій по всіх дорогах.

— Проклята ніч!

Кроки зупиняються. Чотирьох мужчин у сірім одінню, яке заслоняє їх щільно з головою, лишаючи видними тільки ніс, очі і уста, гойдає попри моє освітлене вікно носилки з недужим. Лице нещасного горить маскою з огню.

Як рибалки на дно води, так вони поринають у своїх жахливих одіннях у темінь нічної години.

Срібна вдовичка на вікні не спить: ледяно-рожеві квіти поблискують, як парча. По шибі спливає хистка тінь, може, шнури чиїхось зливних сліз? Одно крило вікна, обернене на жовті сугроби й чахлий бур'ян, відбиває фантом розваленого храму, прекрасне лісове затишшя і білий плай, як стяжку довкола стану дівчини.

Нічні прохожі розважають себе розмовою:

— Паляничку зувидить, як хто пече, мусить украсти, хто їй що вдіє? Мале, їсти хоче... Стане собі поза людей, руку встромить, спійме. Хто з'їв паляницю? Де вже, нема кому казати! А ми видимо, що вона собі якусь роботу найшла, зачервонілася...

Усі згортки моєї істоти хочуть зложитися так м'яко, як шаль у нутрі оріха, привезеного Сіндбадом з подорожі в казку. Мрія про свій дорогий край, про шовковий шум беріз на розсвіті та глибокий вечірній тон трембіти, кинений гірським співцем на добраніч долинам.

— О-го-го!

Двері будинку отвираються з ломотом на заржавілих спіралях, скрип пронизує серце, і аж тепер розрізняю тривожний крик пса, зокрема ж обернене в небо ридання людини. Вздовж муру гомонить чалапання собачих ніг.

Се Христя банує за дітьми.

Кожної ночі, коли поїзд жене у чорний світ і гук із віадука котиться, мов грім, по приспаних бараках, вона бере на плечі клунок, повний всякої снасті, та йде полями, аж на межі дротів. Спотикається, паде і знов спішить із зойком смертельно травленої істоти... Хто зна, може, в одну хвилю залізний велетень стане й, милосердніший від людей, забере її до дітей, у небилівський ліс, де вони й досі сплетені обіймами від стужі зимових мрак?

— О-го-го!..— ридає божевільна.

Її проводить виттям собака, не в силі винести гіркості людських сліз. Чую, як вона, маленька, сіра, в клубочок звита животина плаче отсим милосердним криком о поміч людині.

У темряві йдуть жінки, гомін приносить до мене їхню мову:

— Сто бараків, а п'ятдесят шпиталів! Та як се народові одоліти? П'ятеро діток привезла я тогідь, одно осталося. Одно, кажу вам, як одно ім'я! Треба нам виїздити до Данії, коли списують, там відай шпиталів не буде.

Другий голос, музичний і солодкий, ніби майське в лісі журчання, обізвався десь дуже близько.

— Як я йшла перший раз до спису з дітьми, то мені давніші люди говорили: "Привела ти, сарако, дітей, але не меш їх везти назад! Хоч ти як сокоти, день і ніч побивайся, тут їх і оставиш!" — Правду казали.

Тамта з черги порина у гірких споминах:

— Як пішов за доски мій найменший, то слід за ним по шпиталях зовсім пропав. Чисто в лісі непрохідному з рук уронила! Бо то перекручують німчихи імена і пропала дитина пропадом! Три місяці шукала я по панах, куди його діли? Аж раз приходжу в сороковий шпиталь, картка над ліжком "Федь Котимук",— ніби моя дитина і не моя.

— Федьо звешся? Ти Федьо? — говорю.

А воно останній дух переводить:

— Я... Федь... Калинюк...

Ще раз грудьми стрепенуло і роззявилося.

Гляджу, а тут вже друге, третє, четверте...

— Зборівських дітей пішло доста —туди! Ще беруть?

— Ні, вже вибрали. Вже нічого нема...

Пішли — темрич замкнулася за ними, як вода за каменем.

О, як безконечно змаліла ти, як дуже стала дешевою, архистрадальнице Ніобо! Бачу тебе, як вийшла ти з рук митця,

скам'янілий, в могутню форму заклятий абстракт, що висловлює найвищий крик любові: біль материнства. Хітон твій опливає тебе ніби джерело життя, яким була ти колись сама, а кам'яний рантух схиляється над чолом, що увіковічнило останню думку твого серця. Мармурне тіло вигнуте в потрясаючу нервами лінію, одуховлені, подовжені очі з докором пронизують, і скорбно міркую: відколи встав із хаосу Гмінд, Гредіг і Хоцен, ти не є більше символом.

Скажи, чи оставила ти усіх своїх дітей в одних сорочках під метіль снігову, в глибокій ямі серед лісу, що її ти викопала б власними руками, як отеє Христя? Чи перестріли тебе жовніри, тоді, як бігла ти в село, засипане стрільнами, по одіж і хліб дітям,— та погнали простоволосу, на віки божевільну під вавілонські верби, до Гмінду? Чи конали твої діти у вонючих печерах угорського Градища, мерли від великої хвороби в Куновичах та Вальтерсгофі?

Чи вони, як побиті громом ластів'ята, лежали в смертній знемозі під порогами повних шпиталів та ждали на дощах і стужі, заки чиясь смерть опорожнить для них місце?

Чи каралася ти цілі роки скаламученими думками, які не давали б тобі з'ясувати нічого, навіть самої себе — один страх тільки оставляючи живим?

Ні, ти занадто вже дешево стала безсмертною. З п'єдесталу тебе, богине! Кожна з сих споневіряних, завинутих у дерги та міхи, запухлих і п'яних від сліз, що б'ють головами об стіни шпиталів, падають на деревища останніх своїх дітей,— се буде символ прийдешніх поколінь, якому ти у земному поклоні розв'яжеш ремінці постолів.

Два старі роздрожані голоси гомонять у теплому вітрі:

— Такий на вид плохенький, як душа без тіла, а заговорив — не наслухаєшся.

— Ви про Колибабу? Се ж книжник був! Він знав якісь лігаритми тягнути, Костомарова, Хмельницького напам'ять так вам співав, як "Отче наш"... Він хемію мудрував!

Другий відповів не скоро:

— Як його піймили, аж му риба очі виїла. Вода така прудка на сім Вольфсбергу, що не мож ся дивити. Люто глибока. Все через другий день когось витягають — жінок найбільше, з дітьми на руках. Бо то не одно таку нудь має, що за добро просить собі смерті...

— А чули ви, що Самко Демида вже покійний? Ото сильний богач був! Хлоп, як вежа, і таке мав у Чернелісі обістя делікатне! А тут, коли прийти, попід кухнею порожні бочки перевертав, чи де хвостик з риби не притаївся...

Замикаю вікно. Кладу тупо голову на руки і думаю про зміст розритих могил вздовж і вшир моєї країни, думаю про огидливі нетри розпуки, над якими витає смерть в зелених лаврах побідника...

Невже ж перейшли тудою орди старих жителів печер, і маскою вовкулака, та побили до стебелинки яру пшеничку й виноград долин, рожеве цвіття людства?

О, яка пустіль! Прогнано богів і божества з їх радісних храмів на верхах гір, в ізмарагдовій воді, в дуплах святих буків і в каплі роси, що дрижить на гілці айви... Уви ні! Моя книжка з її прекрасною духовністю не висловлює уже нічого. Кривавий попал паде на пусті гаї академій і Псіхе, втоптану в гній доріг.